

સાંપ્રત ઘટનાઓ / પ્રસંગોના માહિતીસ્ત્રોતો

રૂપરેખા

- 8.0 ઉદ્દેશો
- 8.1 પ્રસ્તાવના
- 8.2 સંદર્ભ સ્ત્રોતના પ્રકારો
 - 8.2.1 સમાચારપત્રોની નિર્દેશિકાઓ
 - 8.2.2 સમાચાર સારાંશો અને સંકલિત સમાચારો
 - 8.2.3 દૂરદર્શન અને રેડિયો પ્રસારણોના સારાંશ
- 8.3 ઉપયોગિતા અને મર્યાદાઓ
- 8.4 સારાંશ
- 8.5 તમારી પ્રગતિ ચકાસોના ઉત્તરો
- 8.6 ચાવીરૂપ શબ્દો
- 8.7 સંદર્ભો અને વિશેષ નોંધ

8.0 ઉદ્દેશો (Objectives)

- સાંપ્રત માહિતીને લગતાં સંદર્ભ સ્ત્રોતના પ્રકારનું વર્ણન કરી શકો.
- આ સંદર્ભ સ્ત્રોતના વિષય—વ્યાપને સમજવાનો.
- આ સંદર્ભ સ્ત્રોતની ઉપયોગિતા અને મર્યાદાનું વર્ણન કરી શકવા.
- સાંપ્રત સંદર્ભસ્ત્રોતના ઉદાહરણો બતાવવાં.

8.1 પ્રસ્તાવના (Introduction)

સાંપ્રત ઘટનાઓ, સમસ્યાઓ તથા પ્રવૃત્તિઓ સંબંધી માહિતીને મેળવી, જાણવી અને ગ્રંથાલયોમાં માંગવી આધુનિક જીવન માટે જરૂરિયાત બની ગયેલ છે. સામાન્ય રીતે વર્તમાન ઘટનાઓ સંબંધિત પ્રશ્નો ઘણા જ સરળ દેખાતા હોય છે, પરંતુ તેનો જવાબ આપવો મુશ્કેલ છે. સ્પર્ધાત્મક પરીક્ષાઓમાં બેસતાં યુવક—યુવતીઓ તમારી પાસે વર્તમાન ઘટનામાંની માહિતી માટે આવશે. રેડિયો, દૂરદર્શન તથા સમાચારપત્રો આ કાર્ય માટે મહત્વપૂર્ણ માધ્યમ છે. વર્તમાન ઘટનાઓ કેટલાંક અઠવાડિયા પછી બ્રામક બને છે અને ભુલાઈ પણ જાય છે. કોઈ ઘટનાની જાહેરાત થાય અથવા તેના સમાચાર પ્રકાશિત થાય અને કોઈ પત્રિકા, સંકલિત સમાચાર અથવા નિર્દેશિકા તેને સમાવી પ્રકાશિત કરે તેમાં ઘણો વ્યય થતો હોય છે. વર્તમાન ઘટનાઓ પ્રચલિતતાની વિવિધતા અને પ્રચુરતાની સરખામણીમાં બીજા કક્ષાની સેવાઓની સંખ્યા પણ ખૂબ જ ઓછી હોય છે.

8.2 સંદર્ભ સ્ત્રોતોના પ્રકારો (Types of Reference Sources)

સાંપ્રત ઘટનાઓની માહિતી માટે ત્રણ પ્રકારના માહિતી સ્ત્રોતો મહત્વપૂર્ણ છે.

1. સમાચારપત્રોની નિર્દેશિકાઓ

2. સમાચાર સારાંશો અને સંકલિત સમાચારો
3. દૂરદર્શન અને રેડિયો પ્રસારણોના સારાંશ

8.2.1 સમાચારપત્રોની નિર્દેશિકાઓ (Indexes to News Papers) :

સમાચારપત્રોની નિર્દેશિકાઓ દૈનિક સમાચારપત્રોમાં પ્રકાશિત સમાચારોની માહિતી રજૂ કરે છે. ખાસ કરીને વર્તમાન ઘટનાઓની જાણકારી અને મૂળ માહિતીની જાણકારી મેળવવામાં આ નિર્દેશિકાઓના ઉપયોગી છે. જેનાથી સમયનો બચાવ થાય છે. પશ્ચિમના દેશોમાં માહિતી સેવા ખૂબ જ મહત્વપૂર્ણ છે. ત્યાં કેટલાંક સમાચાર પત્રોએ આવી સેવાઓ શરૂ કરી છે. ભારતમાં પણ સમાચારપત્રો અને ગ્રંથાલય મંડળો અને મુખ્ય પ્રકાશકો દ્વારા આવી સેવાઓના પ્રકાશનનો પ્રારંભ કરવામાં આવ્યો છે.

સમાચારપત્રોમાં વર્તમાન સાંપ્રત ઘટનાઓ જેવી કે નીતિ વિષયક જાહેરાત, અભિપ્રાયો, સામાજિક, આર્થિક વિકાસ પરિવર્તન, કુગાવો, વર્તમાન ઘટનાઓ અને પરિવર્તનો પ્રત્યે લોકમત વગેરે સંબંધિત સમાચારો પ્રકાશિત થાય છે. કેટલાંક દિવસો, અઠવાડિયાઓ અથવા મહિના પહેલાં પ્રકાશિત થયેલા સમાચારને શોધવા કઠિન કામ છે. સમાચાર પત્રોની નિર્દેશિકાઓ આ દિશામાં આશીર્વાદરૂપ સાબિત થાય છે. વર્તમાન ઘટનાઓ માટે સમાચાર પત્રોની નિર્દેશિકાઓ ખૂબ જ ઉપયોગી માહિતી સ્ત્રોતનું કાર્ય કરે છે. જે બે પ્રકારની છે :

- (1) વ્યક્તિગત સમાચારપત્રોની નિર્દેશિકાની સેવા
- (2) ઘણાં સમાચારપત્રોનો સમાવેશ કરતી નિર્દેશીકરણની સેવા

(A) વ્યક્તિગત સમાચારપત્રોની નિર્દેશિકાની સેવા (Indexing Service of Individual New Papers)

1. The New York Times Index New York : New York Times; 1851 — semi — monthly with quarterly and annual cumulations.

1993—1929 ના સમયગાળા દરમિયાન ત્રિમાસિક ખંડના સ્વરૂપે પ્રકાશિત થતી હતી. 1930થી માસિક નિર્દેશિકાના રૂપમાં અને વાર્ષિક એકત્રિતકૃત ખંડ સાથે તેનું પ્રકાશન થતું હતું. 1978 પછી પ્રથમ ત્રિમાસિક સમયના અંકોને ત્રિમાસિક પ્રકાશનના રૂપમાં તથા ચોથા ત્રિમાસિક અંકોને ત્રિમાસિક પ્રકાશનના રૂપમાં તથા ચોથા ત્રિમાસિક અંકને વાર્ષિક એકત્રિતકૃત અંક સાથે સમાવી પ્રકાશિત થાય છે.

સમાચારપત્રોની નિર્દેશિકામાં આ અનુક્રમણિકા વિશ્વમાં સર્વ શ્રેષ્ઠ છે અને વધારે લોકપ્રિય છે. ન્યૂયોર્ક ટાઇમ્સમાં પ્રકાશિત થયેલ અને રાષ્ટ્રીય અને આંતરરાષ્ટ્રીય સ્તરની જેટલી પણ મહત્વપૂર્ણ ઘટનાઓ થયેલ હોય તેનો સંપૂર્ણ અભિગમ આ નિર્દેશિકા પૂરો પાડે છે. દરેક નોંધમાં સમાચારનો ટૂંકસાર સમાવિષ્ટ હોય છે. કોઈ પણ ઉપભોક્તાને તથ્યની જાણકારી આ નિર્દેશિકામાંથી મળી રહે છે. દા.ત. નાટકનું શીર્ષક, અધિકારીનું નામ, ઘટનાની તારીખ વગેરે. તેની ગોઠવણી વર્ણાનુક્રમ અને શબ્દકોષની જેમ જ હોય છે. અર્ધમાસિક અંકોના પ્રકાશનમાં વિલંબ થતો હોય છે. ઓનલાઇન શોધ માટે પણ આ નિર્દેશિકા ઉપલબ્ધ છે કે જે ન્યૂયોર્ક ટાઇમ્સ ઇન્ફર્મેશન બેંક કહેવાય છે. આ ઓનલાઇન સેવા અઠવાડિક ધોરણે અદ્યતન રાખવામાં આવે છે. તે સૂક્ષ્મ સ્વરૂપમાં પણ ઉપલબ્ધ છે.

સમાચારપત્રોની નિર્દેશિકાઓમાં વિશ્વમાં અનુક્રમણિકા સર્વશ્રેષ્ઠ અને લોકપ્રિય છે. 1893—1929ના સમયગાળા દરમિયાન ત્રિમાસિક, 1930 થી માસિક નિર્દેશિકાના રૂપમાં અને વાર્ષિક એકત્રિતકૃત ખંડ સાથે તેનું પ્રકાશન થતું હતું. 1931—47 દરમિયાન માસિક પ્રકાશન અને વાર્ષિક એકત્રિતકૃત ખંડ સાથે તેનું પ્રકાશન થતું હતું. 1978 પછી પ્રથમ ત્રિમાસિક સમયના અંકોને ત્રિમાસિક, બીજાંઓના ત્રિમાસિક અંકોને ત્રિમાસિક પ્રકાશનના રૂપમાં પ્રકાશિત કરવામાં આવે છે. જ્યારે ચોથા ત્રિમાસિક અંકને વાર્ષિક એકત્રિત અંક સાથે સમાવી પ્રકાશિત કરવામાં આવે છે.

આંતરરાષ્ટ્રીય અને રાષ્ટ્રીય સ્તરની જેટલી પણ મહત્વપૂર્ણ ઘટનાઓ થયેલ હોય અને જે ન્યૂયોર્ક ટાઈમ્સમાં પ્રકાશિત થયેલ હોય તેનો સંપૂર્ણ અભિગમ આ નિર્દેશિકામાંથી મળે છે. દરેક નોંધમાં ટૂંકસારનો સમાવેશ કરવામાં આવે છે. કોઈ ઉપલોક્તા ઘટનાની તારીખ, નાટકનું શીર્ષક, નામ વગેરે શોધવા માગતો હોય તો આ નિર્દેશિકામાંથી તે પ્રાપ્ત થાય છે. તેની ગોઠવણી વર્ષાનુક્રમે શબ્દકોષની જેમ કરવામાં આવતી હોય છે. ઘટનાઓની ગોઠવણી મુખ્ય શીર્ષક અંતર્ગત અને તારીખ પ્રમાણે કરવામાં આવતી હોય છે. ઓનલાઈન શોધ માટે પણ આ ઉપલબ્ધ નિર્દેશિકાને ન્યૂયોર્ક ટાઈમ્સ ઈન્ફર્મેશન બેંક તરીકે પણ ઓળખવામાં આવે છે. આ ઓનલાઈન સેવાને દરેક અઠવાડિયે અદ્યતન કરવામાં આવે છે. સાંપ્રત શીર્ષકોને 24 કલાકની અંદર જ અદ્યતન કરવામાં આવતા હોય છે. તે માઈક્રોફિલ્મના રૂપમાં પણ ઉપલબ્ધ છે. જેને પ્રતિ મહિને અદ્યતન કરવામાં આવે છે અને આ માટે વધારો મળે છે.

2. The Times Index, Reading, Eng : News paper Archive Developments, 1906

ઈ.સ. 1906 માં ટાઈમ્સ, લંડન દ્વારા આ નિર્દેશિકાની શરૂઆત કરવામાં આવી હતી. તેનું શીર્ષક અને સમયગાળો બદલાતો રહ્યો છે. 1906–13 દરમિયાન The Annual Index, 1924–1957 દરમિયાન The Official Index, 1958–77 દરમિયાન Index to the Times શીર્ષકથી તેનું પ્રકાશન કરવામાં આવ્યું હતું. આનો વાર્ષિક ભાગ પણ પ્રકાશિત કરવામાં આવે છે.

આ નિર્દેશિકા તુલનાત્મક દૃષ્ટિએ ખૂબ જ ઉત્તમ છે. આ સેવા અંતર્ગત સારાંશ પણ આપવામાં આવે છે. તેમાં રજૂ કરવામાં આવતી હકીકતો, તારીખ ત્વરિત સંદર્ભ સેવા માટે પૂરતા છે.

1974 થી Time Index એ જ અનુક્રમે Sunday Times, The Times, Literacy Supplement The Times Educational Supplement and the Times higher Education Supplement ના સમાચારોને અનુક્રમણિકાબદ્ધ કરવામાં આવેલ છે. 1977 થી આ નિર્દેશિકા માસિક પ્રકાશનના રૂપમાં પ્રકાશિત કરવામાં આવે છે. તેનો વાર્ષિક અંક અને સૂક્ષ્મ સ્વરૂપે પણ તે ઉપલબ્ધ છે.

Le Monde (Paris) and The Gaurdian (London) ની પણ પોતાની નિર્દેશિકા છે. પરંતુ તેનું પ્રકાશન બીજી સંસ્થાઓએ કરેલ છે.

Index to the Times of India (Bombay) માટે ભારતમાં પ્રયત્ન થયેલ પરંતુ હાલ તે બંધ થયેલ છે. The Hindu ની નિર્દેશિકા પ્રકાશિત કરવામાં આવે છે.

(B) ઘણાં સમાચારપત્રોને આવરી લેતી નિર્દેશીકરણ સેવાઓ (Indexing services covering many newspapers)

1. Indian Press Index (Delhi) and Indian News Index

આ સંદર્ભ સ્ત્રોતમાં પણ સમાચારપત્રોને નિર્દેશીકરણ કરવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવતો હતો. ભારતીય સમાચારપત્રોની માહિતીની દૃષ્ટિએ તે ઉપયોગી હતો. આર્થિક સમર્થનના અભાવે તેનું પ્રકાશન બંધ થયેલ છે.

2. National News paper Index – Los At los, Calif : Informatioan Access Crop, 1979 – Microfilm Monthly

The New York Times, The Christian Science Monitor and the wall street Journal અમેરિકન સમાચારપત્રો માટેની નિર્દેશિકા હતી. 1982 થી Los Angeles Times તથા Washington post ને પણ નિર્દેશિકાબદ્ધ કરવામાં આવેલ છે. News Search Services ના માધ્યમથી આ ઓનલાઈન સેવા માટે ઉપલબ્ધ છે.

3. News paper Abstracts on Dis (Com Puterfile) Louisville, K. Y. : UMI / Data Couries, 1985

DIALOG અને સી.ડી.રોમ સ્વરૂપના માધ્યમથી આ સેવા ઉપલબ્ધ છે. આ અનુક્રમણિકામાં Atlanto Gonstitution, Boston Globe, Chicago Tribune, Charistian Science Monitor, Los Angeles Times, The wall Street Journal the New York Times and Washington Post ની નિર્દેશિકા આપવામાં આવે છે.

માહિતી શીર્ષક, મથાળાં, સારાંશ, ઉપમથાળાં, વિષય શીર્ષકોથી શોધી શકાય છે.

4. Canadian News Index, V.I-1977- Toronto ; Micro Media, 1977.

1977માં (V.I. 1977) (Toronto) માઈક્રોમીડિયા દ્વારા ટોરેન્ટોથી Canadian News Paper Index ના શીર્ષકથી માસિક પ્રકાશન શરૂ થયું હતું. 1979માં તેનું ટાઈટલ બદલાયું. જે હાલમાં પ્રચલિત છે. અગાઉ આ ઈન્ડેક્સમાં પાંચ સમાચારપત્રોનો સમાવેશ કરવામાં આવતો હતો. અત્યારે 30 સમાચારપત્રો અને કેનેડાથી પ્રકાશિત થતી પત્રિકાઓનો પણ નિર્દેશિકાલય કરવામાં આવે છે. ઓનલાઈન સર્ચ માટે તે ઉપલબ્ધ છે.

8.2.2 સમાચાર સારાંશ અને સંકલિત સમાચારો (News Summaries and News Digests) :

સંદર્ભ ગ્રંથપાલે વર્તમાન સાંપ્રત ઘટનાઓ સંબંધિત પ્રશ્નોના જવાબ આપવા માટે સંદર્ભ સ્ત્રોતનો ઉપયોગ કરવો પડે છે. સમાચાર સારાંશ / સંકલિત સમાચારો પણ સમાચાર અનુક્રમણિકા જ છે. પરંતુ બન્નેમાં તફાવત એ છે કે સારાંશ / સંકલિત સમાચાર ગ્રંથવર્ણન, સ્થિતિસ્થાપક વર્ણન ઉપરાંત ટૂંકસાર પણ આપવામાં આવે છે. સમાચાર સારાંશ સંકલિત સમાચારપત્રોને જોયા વગર પણ ઉપભોક્તાને સંબંધિત પ્રકરણ પર ટૂંકી માહિતી મળે છે. સાંપ્રત ઘટના / પ્રકરણના તથ્યાત્મક અને સંક્ષિપ્ત સારાંશ માત્રથી તે જાણી શકાય છે. આ સમાચારોનો વિષય વ્યાપ આંતરરાષ્ટ્રીય મહાદ્વીપો તથા વિશિષ્ટ વિષયથી પણ સંબંધિત હોય છે.

(A) આંતરરાષ્ટ્રીય સંકલિત સમાચારોના ઉદાહરણો :

International New Digest :

મુખ્ય સમાચારપત્રોમાં પ્રકાશિત સમાચારો, સંપાદકીય સામગ્રી વગેરેનો સારાંશ આમાં રજૂ કરવામાં આવે છે સારાંશ તે હકીકતવાળા ટૂંકા અને વાસ્તવિક હોય છે. સમાચારોનો સમાવેશ આંતરરાષ્ટ્રીય છે. પરંતુ તેમાં સંયુક્ત રાજ્ય અમેરિકાની ઘટનાઓને વધારે મહત્ત્વ આપવામાં આવે છે. નોંધોને વ્યાપક વિષય શીર્ષકો હેઠળ ગોઠવવામાં આવે છે — જેમ કે વિશ્વની ઘટનાઓ અને સમાચારો, નાણાં, અર્થતંત્ર, રાષ્ટ્રીય ઘટનાઓ, રમતગમત વગેરે. આ સાતમા, પખવાડિક, માસિક, ત્રૈમાસિક તથા વાર્ષિક અનુક્રમણિકા પ્રકાશિત થાય છે, જેમાં પ્રત્યેકમાં પાછળના અંકની નોંધોનો પણ સમાવેશ કરવામાં આવે છે. વર્ષ 1950 થી પંચવર્ષીય એકત્રિકૃત અનુક્રમણિકાનું પણ પ્રકાશન થઈ રહ્યું છે. આ માધ્યમથી અઠવાડિક સ્વરૂપે સમાચારોના સારાંશની જાણકારી સરળતાથી મળી રહે છે. સમાચાર સારાંશનું પ્રકાશન વિલંબ વગર નિયમિત રીતે થાય છે, જેમાં સામગ્રીના સ્ત્રોતનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવતો નથી. જ્યારે એશિયન રેકોર્ડર (Asian Recorder) માં સ્ત્રોતનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવે છે. વર્ષ 1958 થી Facts on file year book ને મશીન વડે વાંચી શકાય તે રીતે પ્રસ્તુત કરવામાં આવી રહી છે.

(B) ક્ષેત્રીય અથવા મહાદ્વીપોના સંકલિત સમાચારવૃત્તોનાં ઉદાહરણો :

Africa Dairy. New Delhi: Affrica publications, 1961— અઠવાડિક પ્રકાશન

સાપ્તાહિક રૂપે પ્રકાશિત થતો આફ્રિકાની સાપ્તાહિક ઘટનાઓનો અહેવાલ છે. સમાચારોનો સારાંશ દેશોમાં મથાળાં હેઠળ પ્રકાશિત કરવામાં આવે છે. જેની ગોઠવણી વર્ષાનુક્રમે હોય છે. આ ઉપરાંત અનુક્રમણિકાને ત્રિમાસિક અને વાર્ષિક એકત્રિકૃત ભાગોમાં પ્રકાશિત કરવામાં આવે છે.

(C) રાજ્ય સ્તરના સંકલિત સમાચારોનાં ઉદાહરણો :

News — Data Karnataka. Hubli : Raj & Raj Publication. 1984 — માસિક પ્રકાશન

કર્ણાટક રાજ્ય સંબંધિત આર્થિક સ્થિતિ, ખેતી, શિક્ષણ, પર્યાવરણ, સ્વાસ્થ્ય, રહેઠાણ, વિજ્ઞાન, સંસ્કાર વગેરે સંબંધિત સમાચારોનો સંકલિત સારાંશ હોય છે. તેમાં દૈનિક સમાચારપત્રોની માહિતી અને અનેક સંદર્ભો સાથે આપવામાં આવે છે. દૈનિક પત્રોમાં પ્રકાશિત સમાચાર શીર્ષકો મુજબ સંકલન કરીને તેની યાદી તૈયાર કરવામાં આવે છે.

(D) વિશિષ્ટ / વિષયવાર સંકલિત સમાચારનાં ઉદાહરણો :

Indian Economic Diary. New Delhi : Hari Sharan Chhabra. 1970 — અઠવાડિક પ્રકાશન.

અગ્રણી સમાચારપત્રો અને પત્રિકાઓમાંથી પસંદગી કરેલ ભારતીય અર્થતંત્રના સમાચારોનું એક સાપ્તાહિક સમાચારપત્ર છે. નોંધોને જે શીર્ષક હેઠળ ગોઠવવામાં આવે છે તે ભારત અને વિશ્વની રાષ્ટ્રીય ઘટનાઓ, રાજ્યોની આસ-પાસ, વિદેશી વ્યાપાર હેઠળ ગોઠવવામાં આવે છે. આ ઉપરાંત એક ત્રિમાસિક અનુક્રમણિકા પણ આપવામાં આવે છે. અંતિમ ત્રિમાસિક અનુક્રમણિકાને એકત્રિકૃત અનુક્રમણિકા રૂપે પ્રકાશિત કરવામાં આવે છે. પ્રથમ ત્રણ ત્રિમાસિક અનુક્રમણિકાઓનો ચોથા (વાર્ષિક એકત્રિકૃત ભાગ) ના પ્રકાશન પછી દૂર કરવાની જરૂર હોય છે. જે સ્ત્રોતોથી સામગ્રીની પસંદગી કરી હોય છે તેનો પણ ઉલ્લેખ દરેક સારાંશની નીચે કરવામાં આવે છે.

આ સમાચાર સારાંશ આર્થિક ગતિ-વિધિઓમાં રસ ધરાવતાં સંગઠનો અને સંસ્થાઓ તથા વ્યક્તિઓ માટે ખૂબ જ ઉપયોગી સંદર્ભ સાધન અથવા સ્ત્રોત છે.

(E) ઈન્ટરનેટ આધારિત સમાચાર પત્રો અને સંકલિત સમાચારો :

આજકાલ મોટા ભાગના સમાચારપત્રો ઈન્ટરનેટ આધારિત માહિતીની સેવા આપી રહ્યાં છે. અનેક ભાષાઓનાં રાષ્ટ્રીય કક્ષાના સમાચારપત્ર જેવાં કે ટાઈમ્સ ઓફ ઈન્ડિયા, હિંદુ, ઈન્ડિયન એક્સપ્રેસ, ડેક્કન હેરોલ્ડ વગેરે. અનેક સમાચારપત્રો ઉપરાંત ક્ષેત્રિય સ્તરના સમાચારપત્રો પણ કમ્પ્યુટર દ્વારા સંગ્રહ કરવા (Downloading of Fronts) ની સેવા પૂરી પાડે છે. તેના માટે સમાચાર સામગ્રીની HTML ફોર્મેટમાં ઉપલબ્ધ કરવામાં આવે છે. જેનાથી ખૂબ જ ઝડપથી જરૂરી માહિતી ઈચ્છિત ભાષામાં મળી રહે છે. ઈન્ડિયા વર્લ્ડ સમાચાર, ભારતીય સમાચાર, ડાયજેસ્ટ એ ઈન્ટરનેટ ઉપર અપાતી સેવાનું એક ઉદાહરણ છે. ઈન્ટરનેટના માધ્યમ દ્વારા સમાચારોની હેડલાઈન, વેપારને લગતી માહિતી, રમત-ગમત, મનોરંજન વગેરેની જાણકારી મળી જાય છે. ભારતીય સમાચારપત્રો માટે આ ઈન્ટરનેટ ઉપર મોટાભાગના 'જોડાણ' (Link) પણ ઉપલબ્ધ છે.

8.2.3 ટેલિવિઝન અને રેડિયો પ્રસારણના સારાંશ (Summaries of Television and Radio Broadcasts) :

બધા આધુનિક ગ્રંથાલયો પાસેથી પરંપરાગત ઉપરાંત બિનપરંપરાગત સામગ્રીનો સંગ્રહ અને દૃશ્ય અને સામગ્રીનો સંગ્રહ કરવાની અપેક્ષા રાખવામાં આવે છે. દૃશ્ય શ્રાવ્ય સામગ્રી જેવી કે — ફિલ્મ, ટેલિવિઝન, રેડિયો વગેરે. ખૂબ જ મહત્વપૂર્ણ બિનપરંપરાગત માહિતી સ્ત્રોતોનું સાધન છે. રેડિયો અને ટેલિવિઝન વર્તમાન માહિતી અને ઘટનાઓનો મુખ્ય સ્ત્રોત છે. જે માહિતી પ્રસારણમાં મહત્વપૂર્ણ ભૂમિકા નિભાવે છે. ટેલિવિઝન અને રેડિયો દ્વારા વર્તમાન ઘટના અને ગતિ-વિધિઓની માહિતી મેળવનારાઓની સંખ્યા ઉત્તરોત્તર વધી રહી છે. પરંતુ ટેલિવિઝન અથવા રેડિયો દ્વારા મળેલ માહિતીને યાદ રાખવી અને તેને ફરીથી મેળવવી મુશ્કેલી છે. આથી પુનઃ પ્રાપ્તિ સંબંધિત આ સમસ્યાના સમાધાન માટે ગ્રંથસૂચિની સેવાઓ જરૂરી છે. આ સેવાઓને પણ વર્તમાન ઘટનાઓના સ્ત્રોતની શ્રેણીમાં રાખવામાં આવે છે.

દા.ત.,

Foreign Broadcast Information Service . Washington : D.C.U.S. Department of Commerce.

આ ‘સમરી ઓફ વર્લ્ડ બ્રોડકાસ્ટ’ (Summary of World Broadcasts) ની જેમ સંયુક્ત રાજ્ય અમેરિકાની આ સેવા મુદ્રિત અને સૂક્ષ્મ સ્વરૂપે (Microfiche) બંને સ્વરૂપે ઉપલબ્ધ છે.

તમારી પ્રગતિ ચકાસો

નોંધ : i. નીચે આપેલ જગ્યામાં તમારો ઉત્તર લખો.

ii. એકમના અંતે આપેલ ઉત્તર સાથે તમારો ઉત્તર ચકાસો.

1. વિશિષ્ટ વિષય સાર સંકલિત સમાચારનું ઉદાહરણ આપો.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

8.3 ઉપયોગિતા અને મર્યાદાઓ (Usage and Limitation)

વર્તમાન ઘટનાઓ સંબંધિત માહિતી સામગ્રીની શોધ અને તેને પૂરી પાડવી સંદર્ભ વિભાગ માટે મુશ્કેલ કાર્ય છે. જેમાં ઘણો જ સમય બગડે છે. દૈનિક સમાચારપત્ર, સાપ્તાહિક સમાચાર પત્રિકાઓ, રેડિયો પ્રસારણ, ટેલિવિઝન પ્રસારણ વગેરેને વર્તમાન માહિતીના યોગ્ય સ્ત્રોતો મનાય છે. પરંતુ તેનું સ્વરૂપ, આંકડાઓની વિપુલતા અને તેમાં રહેલી માહિતીની વિવિધતાને કારણે તેના દ્વારા પ્રસારિત માહિતીની પુનઃપ્રાપ્તિનું કાર્ય મુશ્કેલ હોય છે. સમાચારપત્રોને કાપલીઓની જાળવણી પણ એટલી જ મુશ્કેલ અને મહેનત માંગી લે છે અને વ્યાપક રૂપમાં બધી જ સાંપ્રત ઘટનાઓનો સમાવેશ અને તેનો સંગ્રહ કરવો પણ એક ખૂબ જ કઠિન કામ છે.

સમાચારપત્રોની અનુક્રમણિકાની સેવાઓ, સમાચાર ડાયરી, ટેલિવિઝન અને રેડિયોના પ્રસારણનો સારાંશ વગેરે વર્તમાન ઘટનાઓની માહિતીને શોધવા અને પ્રાપ્ત કરવામાં મદદરૂપ છે. તે વધારે વિશ્વાસપાત્ર છે. તેના ઉપયોગથી સમાચારપત્રોના જૂના અંકોને જોવાની ખાસ જરૂર પડતી નથી. આવા ગ્રંથવાળાં સાધનો દ્વારા રજૂ કરવામાં અને આપવામાં આવનારી એકત્રિકૃત અનુક્રમણિકાઓ સંદર્ભ કાર્ય અને સંદર્ભ સેવા માટે વરદાનરૂપ છે. વર્તમાન પ્રકરણો અને ઘટનાઓ સંબંધિત માહિતીને શોધવામાં, મેળવવામાં તે સમયની બચત કરાવે છે. આ સંદર્ભ સ્ત્રોતોના છૂટાં પાનાંઓને દરેક વર્ષ માટે કમબદ્ધ કરવામાં આવે છે. સુવિધાવાળું કવર પણ તેના ગ્રાહકોને ઉપલબ્ધ કરાવવામાં આવે છે. આથી આ પાનાંઓને સરળતાપૂર્વક ગોઠવી શકાય કે જેથી વર્તમાન ઘટનાઓનું વર્ણન ઘણી જ સહેલાઈથી સુનિશ્ચિત રીતે પ્રાપ્ત કરી શકાય છે.

આ સ્ત્રોતની મર્યાદા જોઈએ તો એમ કહી શકાય કે આ સેવાઓ પૂરતી માત્રામાં છે, સમાચાર પત્રોમાં ઘટનાઓના સમાચારનું પ્રકાશન અને તેને સંકલિત રૂપમાં સુલભ કરવા માટે લાગતો સમય ખૂબ જ વધારે હોય છે. આને લીધે વર્તમાન ઘટનાથી માહિતીમાં અવરોધ ઉત્પન્ન થતા હોય છે.

તમારી પ્રગતિ ચકાસો

નોંધ : i. નીચે આપેલ જગ્યામાં તમારો ઉત્તર લખો.

ii. એકમના અંતે આપેલ ઉત્તર સાથે તમારો ઉત્તર ચકાસો.

2. વર્તમાન ઘટનાઓના સંદર્ભ ગ્રંથોની મર્યાદા દર્શાવો.

.....
.....
.....
.....
.....
.....

3. એશિયન Recorder કેટલાં ભાગમાં પ્રકાશિત થાય છે ?

(a) એક (b) બે (c) ત્રણ (d) ચાર

4. The New York Times Index નું પ્રકાશન

(a) વાર્ષિક (b) સાપ્તાહિક (c) અર્ધ વાર્ષિક (d) પખવાડિક

5. Asian Recorder New Delhi શાનું ઉદાહરણ છે.

(a) ક્ષેત્રીય અથવા મહાદ્વીપોના સંકલિત સમાચાર વૃત્તોનું.

(b) દેશ પ્રમાણે સંકલિત સમાચારોનું

(c) રાજ્યસ્તરના સંકલિત સમાચારોનું

(d) ઉપરનું એક પણ નહિ

6. સૌ પ્રથમ 1976માં પ્રેસ ઈન્સ્ટિટ્યૂટ ઓફ ઈન્ડિયા, નવી દિલ્હીથી કોનું પ્રકાશન થયું હતું ?

(a) Data India : Weekly digest of Indian News, New Delhi

(b) Canadian News Facts, Toronto

(c) Data Andhra Pradesh, Hyderabad, Data News Features.

(d) Africa Diary : New Delhi

7. સંદર્ભ સ્ત્રોતના પ્રકારો જણાવો.

.....
.....
.....
.....
.....
.....

8.4 સારાંશ (Summary)

સાંપ્રત ઘટનાના માહિતી સ્ત્રોત વિશે ટૂંકમાં જોઈએ તો, વર્તમાન ઘટનાઓથી પોતાને માહિતગાર રાખવા એ આધુનિક જીવનપદ્ધતિનું અનિવાર્ય અંગ બની ચૂક્યું છે. સમાચારપત્ર, અનુક્રમણિકા, તથા અનેક સમાચારપત્રો, અનુક્રમણિકાઓ, સમાચારપત્રોનો સારાંશ અને

ટેલિવિઝન તથા રેડિયો — પ્રસારણના સારાંશ વગેરે વર્તમાન ઘટનાઓના માહિતીસ્ત્રોત હોય છે. તેના દ્વારા સંદર્ભ કર્મચારીઓ અને પ્રશ્નકર્તાઓ બંનેને ઘણી જ સહાયતા મળે છે અને સરળતાપૂર્વક સમયનો બગાડ્યા કર્યા વગર વર્તમાન અને તાજેતરની વિકાસ ઘટનાઓ તથા અન્ય તથ્યોની જાણકારી મળી જાય છે. બધાં જ આધુનિક ગ્રંથાલયોએ આવી અનુક્રમણિકાઓ અને સેવાઓનું નિયમિત લવાજમ ભરતાં રહેવું જોઈએ. અને સંદર્ભ પ્રશ્નોના જવાબ આપવામાં તેનો ખૂબ જ ઉપયોગ કરવો જોઈએ.

8.5 તમારી પ્રગતિ ચકાસોના ઉત્તર (Answers of Self-Check Exercises)

1. વિશિષ્ટ / વિષયવાર સંકલિત સમાચારોનું ઉદાહરણ જોઈએ તો,
આ એક અગ્રણી સમાચારપત્રો અને પત્રિકાઓમાંથી પસંદગી કરેલ ભારતીય અર્થતંત્રના સમાચારોનું એક સાપ્તાહિક સમાચારપત્ર છે. નોંધોની જે શીર્ષક હેઠળ ગોઠવણી કરવામાં આવે છે તે ભારતની અને વિશ્વની રાષ્ટ્રીય ઘટનાઓ, રાજ્યોની આસપાસ વિદેશી વ્યાપાર હેઠળ ગોઠવવામાં આવે છે. આ ઉપરાંત તેમાં ત્રિમાસિક અનુક્રમણિકા પણ આપવામાં આવે છે. અંતિમ ત્રિમાસિક અનુક્રમણિકાને એકત્રિતકૃત અનુક્રમણિકારૂપે પ્રકાશિત કરવામાં આવે છે. જે સ્ત્રોત સામગ્રીમાંથી પસંદગી કરી હોય તેનો પણ ઉલ્લેખ દરેક સારાંશ નીચે કરવામાં આવે છે.
આ સમાચાર સારાંશ આર્થિક ગતિવિધિઓમાં રસ ધરાવતાં સંગઠનો અને સંસ્થાઓ તથા વ્યક્તિઓ માટે ખૂબ જ ઉપયોગી સંદર્ભ સ્ત્રોત છે.
2. આ સ્ત્રોતની મર્યાદા જોઈએ તો એમ કહી શકાય કે આ સેવાઓ પૂરતી માત્રામાં છે, સમાચારપત્રોમાં ઘટનાઓના સમાચારનું પ્રકાશન અને તેને સંકલિત રૂપમાં સુલભ કરવા માટે લાગતો સમય ખૂબ જ વધારે હોય છે. આને લીધે વર્તમાન ઘટનાથી માહિતીમાં અવરોધ ઉત્પન્ન થતી હોય છે.
3. (c) ત્રણ
4. (d) પખવાડિક
5. (a) ક્ષેત્રીય અથવા મહાદ્વીપોના સંકલિત સમાચાર વૃત્તોનું.
6. Data India : Weekly Digest of India news, New Delhi.
7. સંદર્ભ સ્ત્રોતના પ્રકારો
 - સમાચાર પત્રોની નિર્દેશિકા
 - સમાચાર સારાંશ અને સંકલિત સમાચાર
 - દૂરદર્શન અને રેડિયો પ્રસારણોના સારાંશ

8.6 ચાવીરૂપ શબ્દો (Keywords)

- વાક્યમયસૂચિગત વિવરણ (Bibliographical Discription) : સાહિત્યિક અથવા સંગીતાત્મક કૃતિનાં વર્ણન
- સંકલિત નિર્દેશિકા (Cumulative Index) : અલગ—અલગ રૂપમાં પ્રકાશિત નિર્દેશિકાઓની નોંધોની એક અનુક્રમમાં મેળવીને બનાવેલ નિર્દેશિકા
- ઓનલાઈન શોધ (Online Searching) : કોઈ મુખ્ય કમ્પ્યુટર પદ્ધતિમાં ઉપલબ્ધ કોઈ આધારસામગ્રીઓની કોઈપણ ક્રિયા દ્વારા માહિતીની શોધ.

8.7 સંદર્ભ અને વિશેષ વાંચન (References and Further Reading)

Cheney, Frances N. and Williams, J. Wiley. (1980). Fundamental Reference Sources. Chicago : American Library Association.

Higgins, G. (Ed.) (1980). Printed Reference Material. New Delhi : Oxford & IBH.

Kats. William A. (1982). Introduction to Reference Work. Vol. 1. Basic Information Sources. 4th Ed. New York : McGraw Hill.

Krisna Kumar (1987). Reference Service. 3rd Rev. Ed. New Delhi : Vikas.

